

УДК:17.023.36+316.3 (477):171.12+177; 364.3:330.83

В.В. БУЯШЕНКО (доктор філософських наук, професор, в.о. ректора)

Академія праці та соціальних відносин Федерації профспілок України
buyashenko@gala.net

КОНЦЕПТ СОЦІАЛЬНОГО ПІКЛУВАННЯ: ВІД МОРАЛЬНОГО ОБОВ'ЯЗКУ ДО ПРАВОВОГО ВИЗНАННЯ

Обґрунтовується необхідність пояснювальної моделі усіх форм соціальної підтримки і пропонується концепт соціального піклування як можливість усвідомлення цілісності соціальної підтримки, представленої в житті суспільства на різних рівнях його організації.

Ключові слова: соціальне, соціальна підтримка, соціальне піклування, моральний обов'язок, правове визнання.

Понятійний ряд щодо соціальної підтримки, який представлений в сучасному науковому дискурсі, має досить варіативний характер. Варіативність понять, з одного боку, свідчить про те, що соціальна підтримка дійсно існує як специфічне соціальне явище, з іншого боку, варіативність понять, які стверджують її існування в суспільному та соціально-політичному контексті, ускладнює її осмислення як цілісного системного явища. Спробуємо варіативні поняття соціальної підтримки визначити поняття «соціального піклування» як пояснювальної моделі усіх форм соціальної підтримки.

Необхідність такої пояснювальної моделі у науковому дискурсі гуманітарного знання особливо гостро відчувається в останні роки, оскільки розвиток сучасного суспільства породжує ще більш різноманітні та більш складні проблеми, з якими зустрічаються люди у своїй життєдіяльності, і їх вирішення потребує цілісності дій, які б враховували усі аспекти та особливості соціальної взаємодії. Ускладнення та різноманітність проблем суспільного життя вимагають від соціальної підтримки більш гнучкого та неоднозначного реагування. Це робить соціальну підтримку відкритою системою, яка потребує постійного пошуку та діалогу. Посилення у сучасній соціальній взаємодії гуманістичного аспекту вимагає від соціальної підтримки визнання множинності її форм, відмови від заздалегідь заданої моделі, необхідності створення нової інтегративної моделі, яка враховувала б індивідуальний досвід, віру у великі можливості людини й відкритість новому знанню. Нас цікавить, перш за все, концепт соціального піклування як можливість усвідомлення цілісності соціальної підтримки, представленої в житті суспільства на різних рівнях його організації.

Однозначного усвідомлення соціального піклування, і як явища суспільної життєдіяльності, і як поняття в літературі, присвяченій цій проблематиці, ми не знайдемо. Досвід соціального піклування, накопичений століттями, дозволяє сучасним дослідникам проаналізувати і виявити спільне і відмінне в практиці соціального піклування різних країн.

Переважає більшість сучасних науковців детально аналізують прикладні аспекти соціального піклування (М. Бейлі – опіка психічно хворих людей за місцем проживання [3, с.49-64]; Е. Сейнбері – піклування про родину та дітей [3, с. 99–113]; О. Безпалько [2] – про громаду тощо), уникаючи узагальнень та концептуалізації. Спроби теоретичного усвідомлення сутності соціального піклування спираються в першу чергу на практику його розвитку. Остання, в свою чергу, була щільно пов'язана з розвитком таких галузей знання як психологія, соціологія, філософія, які намагалися у різний спосіб пояснити особливості взаємодії: людина-суспільство. Проте, існують роботи, в яких можна знайти варіанти відповідей на зазначені запитання (Н. Теммз – цінності соціального піклування [3, с. 20–33]; Т. Бемфорд – свобода дії та регламентація в соціальному піклуванні [3, с. 133–152] та ін.). Такі спроби продовжують й наступні покоління вчених (Д. Андерсон [1, с. 21–28] та ін.). Вони вже не тільки описують і пояснюють практику соціального піклування, але й намагаються конкретизувати її сутнісне розуміння та переконують людей у його доцільності та необхідності, хоча усвідомлення останнього існувало ще до будь-яких теоретичних визначень та інституційно усталених форм, прикладом чого можуть служити договори, укладені князем Олегом у 911 році та князем Ігорем у 945 році з греками «Про порятунок полонених» [4, с. 91].

У визначенні соціального піклування вважаємо за необхідне відштовхуватися від змісту категорії «соціальне», з лат. *societās* означає спільність, спілкування, товариство, а *socialis* – суспільне [4, с.5]. Ця категорія на сьогоднішній день не має в науково-дослідній літературі однозначного тлумачення. Ми можемо зустріти її розуміння у декількох варіантах: 1) у значенні «суспільний» – відмінний від біологічних, природних явищ і процесів; 2) відображення становища і ролі людини в суспільстві, відносини взаємозв'язку, взаємодії різних груп, які так чи інакше диференціюються, розділяються за тими чи іншими ознаками; 3) відбиває відносини нерівності, які існують між людьми за характером власності, розміром багатства, рівнем освіти, кваліфікацією, обсягом влади, престижем і т.д. 4) сукупність проблем людського життя – стосунки між собою та різними спільнотами, стан довкілля, умови побуту, праці, відпочинку, забезпечення матеріальними й духовними благами, специфічні проблеми молоді, жінок, дітей, людей похилого віку та ін. Узагальнюючи наведені варіанти розуміння соціального, можна зробити висновок, що соціальне – це особливий аспект суспільних відносин, який виникає при взаємодії індивідів і соціальних спільностей в конкретно-історичних умовах, проявляється у ставленні один до одного, до свого становища в суспільстві, до явищ і процесів суспільного життя. Такий варіант розуміння «соціального» створює підстави для пошуку витоків соціального піклування в особливостях суспільної взаємодії, та тих ціннісних орієнтаціях, які сформовані нею. Саме особливості суспільної взаємодії (викликані відхиленнями від звичних форм, а з часом й появою певних соціальних хвороб (безробіття, бідність, алкоголізм тощо)), з одного боку, породжують

соціальні проблеми, вирішення яких провокує виникнення такого явища як соціальне піклування, а, з іншого, – практичні форми його втілення, які пояснюються світоглядними орієнтаціями представників взаємодії. Іншими словами, соціальне піклування існує й розвивається перш за все в соціальному контексті, тому історія його становлення є історією розвитку соціальних процесів, які визначали особливості життєдіяльності суспільства як такого.

Соціальне обумовлює формування соціального самопочуття індивіда, яке є інтегральною характеристикою його стану в різних соціальних системах, відображаючи ступінь його соціальної свободи, можливість всебічного розвитку, реалізації здібностей і життєвих планів. Особистість і суспільство нерозривні та передбачають один одного. Суспільство є доповненою або розширеною особистістю, а особистість – згорнутим або сконцентрованим суспільством [5]. Якщо соціальне виходить з принципу гуманізму, в основі якого лежать переконання в безмежності можливостей людини та її здібностей до вдосконалення, вимоги свободи та захисту гідності особи, ідеї про право індивіда на щастя, то задоволення її потреб та інтересів повинно бути кінцевою метою суспільства. Але, як вже зазначалося вище, перші спроби соціальної підтримки, і, відповідно, сама ідея піклування, виникають на рівні структур повсякденності, а вже потім цією ідеєю починає перейматися суспільство. На рівні структур повсякденності соціальне піклування ще не має формалізованих принципів та універсальних ознак. У центрі його уваги знаходиться людина як така з її особистими проблемами. Тут ще відсутнє усвідомлення її суспільного значення, усвідомлення природи її проблем та їх значення для подальшого поступу людства. Соціальне піклування має скоріше ознаки морального обов'язку, співчуття, людяності. Цей зв'язок соціального піклування зі структурами повсякденності ніколи не буде ним втрачатися, і, відповідно, зумовить у подальшому зорієнтованість його практик на самодопомогу, актуалізацію власних ресурсів людини, яка в умовах більш сприятливого ставлення до неї з боку суспільства та позитивних змін соціуму може, незважаючи на недостатність свого соціального потенціалу, вести активне суспільне життя, не відчуваючи себе аутсайдером. Тобто соціальне піклування як явище суспільного життя виникає саме як своєрідна соціальна спільність, союз, товариство людей, яке опікується проблемами іншого(их). Підґрунтя цієї опіки – моральний обов'язок.

Ускладнення соціальної взаємодії спонукало до зміни практик соціального піклування, і, відповідно, більш чіткого визначення його сутнісного змісту. Вагомий внесок у процес концептуалізації соціального піклування зробили мислителі Просвітництва, які при вивченні особливостей суспільної життєдіяльності одні з перших звернулися до проблеми соціальної справедливості та надали їй статусу загальнолюдської цінності. Принцип соціальної справедливості є неодмінною умовою стабільності й усталеності суспільства, динамізму його розвитку. Будучи складним феноменом, соціальна справедливість є результатом інтеграції

Концепт соціального піклування: від морального обов'язку до правового визнання

моральної, політичної, соціальної свідомості. Відповідно ця категорія застосовується для оцінки різноманітних процесів, подій, фактів, пов'язаних із взаємовідносинами особи й суспільства, а також з міжособистісними стосунками. Ядром соціальної справедливості виступає вимога відповідності між дійсною роллю особи, соціальної групи в житті суспільства та їхнім соціальним статусом, між працею і винагородою, порушеннями й покараннями, заслугами людей та їх громадським визнанням. Будь-яка невідповідність у цих співвідношеннях оцінюється як несправедливість. Визнання природних, тобто невід'ємних, природжених прав особи послужило фундаментом для революційних виступів, що усували феодальний гніт, сприяло формуванню гуманістичного світогляду, демократизації суспільних відносин, олюдненню у міжособистісних стосунків.

Світоглядні орієнтири цього часу передбачають визнання невід'ємних прав людини, а ця ідея здобуває прихильність і розуміння серед найрізноманітніших верств населення, стає принципом міжнародного співробітництва. Окрім того, вона дає поштовх для виникнення декількох шляхів концептуалізації соціального піклування. Перший – дещо нігілістичний – приводить до висновку, що соціального піклування взагалі не існує, оскільки неможливо встановити якісь загальні принципи та правила, на основі яких воно буде існувати та реалізовуватися. Другий (найбільш значимий для нашого дослідження) – дещо натуралістичний, який враховує моральні, соціальні та природні права людини. Теоретичні пошуки Г. Харт, представлені у відомій роботі «Поняття права» [6, с.175-191], стали підґрунтям для цього варіанту усвідомлення соціального піклування.

Г. Харт зазначає, що спочатку взаємостосунки між людьми визначалися звичаєвим правом, традицією, устроєм життя, але з часом поступово починає розширюватися міра особистої свободи людини, у неї збільшуються можливості вільного і усвідомленого вибору у виконанні чи ігноруванні тієї або іншої норми, вимоги, така ситуація з часом визнається суспільством, поглиблюється, ширшає. Розуміння того, що моральна свобода може розглядатися як певний механізм регулювання відносин між людьми, сприяє подальшому процесу відповідальності за збереження власного життєвого простору. Свобода не може бути безмежною, вона зумовлюється характером суспільної свідомості конкретних епох, країн, суспільств, існуючими в них традиціями і установками, що сприймаються людиною в процесі її соціалізації, а також вродженими особливостями даної особи. Зазначені типи моральних правил виникають за двох обставин. Перша обставина – правила є певним типом трансакції, а друга – право покликано протидіяти втручанню іншої особи. Правила, що виникають при першій обставині, є спеціальними правами, вони виникають головним чином з обіцянок чи контрактів. Права також можуть бути узгоджені з окремим індивідуумом, який дозволяє чи надає право іншій особі втручатися в свої справи, які без цієї угоди індивідуум зміг би сам визначити для себе. Окрім визначених груп права, існує ще низка прав, які умовно можна назвати

оборонними чи негативними: спротив чиймось діям, здатність протистояти примусу. Вони не виникають через якісь особливі взаємовідносини і тому не характерні для окремих індивідуумів. Ствердити цю форму загального права, значить проголосити свободу дії там, де спеціальні права не дозволяють обмежувати ці дії. Таким чином, пріоритетність тих чи інших правил породжують різну інтенціональність людської поведінки в процесі соціальної взаємодії і актуалізують різні форми та практики соціального піклування.

Окрім ідеї морального права, при осмисленні соціального піклування звертаються також і до ідеї соціального права. Область соціальних прав окреслити важко, оскільки вона щільно пов'язана з економічними правами індивідуума. Зрозуміло, що з часом соціальні та економічні права змінюються, і тому стає складніше їх визначити в якості абсолютних прав. В середині ХХ ст. дослідниками були запропоновані два варіанти визначення цих прав. Перший варіант знайшов своє обґрунтування в творчості Р. М. Харе, який вважав, що якщо існує набір принципів, прийнятих групою людей і, якщо «Я» їх приймає, то ці принципи будуть утворювати правило, яке можна застосувати до цього суспільства в зазначений час. Таким чином, можна принаймні встановити тимчасові вимоги – права, що зростають або зменшуються в залежності від домінуючого на той час погляду. На підставі цього можна стверджувати, що, оскільки люди можуть вимагати соціальної захищеності, вони мають право на соціальне піклування, але це право не є природнім правом в тому сенсі, як його визначали в новоевропейській філософії права. Згідно з цим видом права, соціальне піклування – це не природній механізм регламентації взаємовідносин людей в суспільстві, а результат усвідомлення певних проблем цієї взаємодії, компроміс щодо усунення тієї чи іншої конфронтації в суспільстві.

Поміж цими двома крайніми позиціями знаходиться група теорій, яка розроблена з метою створення прав, які б не залежали ні від стану природи, ні від припливів і відпливів, до яких так схильна більшість людей. Більшість прихильників цієї позиції ніколи не намагалися зробити з неї теорію природних прав, вони швидше за все намагалися розробити принципи для реального прийняття рішень. Гармонізація соціальних інтересів, без чого неможлива стабільність суспільства, ґрунтується на зближенні крайніх значень долі суспільного багатства, що належить полярним (тобто найбільш багатим і найбільш бідним) групам населення, на можливості доступу до органів прийняття рішень і до освіти, на соціальній мобільності. Здійснення усієї повноти прав людини пов'язане з серйозними внутрішніми суперечностями соціального в життєвому просторі людини. Будь-яке суспільство в якійсь мірі означає самовідмову людини від певної частини своєї свободи на користь іншої. Таким чином, людина обмежується у своїх правах. Розумні межі цього явища починають порушуватися, коли держава намагається примусово обмежити права окремих громадян, змушує їх, всупереч їхньому можливому небажанню, до тих чи інших необхідних для неї дій.

В контексті усвідомлення соціального піклування привертає увагу контрактна теорія, розроблена Джоном Роулзом. Ця теорія ґрунтується на понятті узгодженої системи розподілу самозацікавленими сторонами. Дж. Роулз стверджує, якщо людина є раціональною істотою і діє виключно у власних інтересах, то вона обере два головні принципи справедливості та розподілу, а саме: 1) найбільшу політичну свободу, яка співвідноситься з тотожною свободою для усіх; 2) рівність у владі, багатстві, статках та інших формах розподілу добробуту. Перший принцип виходить з констатації, що ігнорування здобутків небезпечно зростанням соціальної нестабільності, дегуманізацією суспільного життя, втратою значної частини інтелектуального і генетичного фонду, елементарним виродженням народу. Ця позиція свідчить, що люди усвідомлюють ризик. Якщо ми припускаємо, що люди не схильні до ризику, тоді вони повинні бути готовими до відмови від можливого прибутку для того, щоб забезпечити собі найвищий мінімальний рівень. У такому випадку соціальне піклування буде надавати більше значення здобуткам і збиткам бідніших членів суспільства та менше – більш багатим. Важливим компонентом другого принципу Дж. Роулза є гарантія того, що будь-яка форма розподілу буде явно працювати на користь бідніших верств суспільства. Контрактна теорія Дж. Роулза стверджує, що необхідно шукати компромісні шляхи попередження і усунення соціальних хвороб, не порушуючи моральні свободи особи.

Шотландський дослідник Девід Андерсон намагається виділити можливі варіанти визначення соціального піклування в залежності від предмету і методу [1, с. 21–28]. Це: 1) організація послуг для людей, які цього потребують (предмет: опіка; метод: підтримка, надання допомоги, легке опікування); 2) контроль за людьми, які спричиняють проблеми іншим (предмет: контроль; метод: сильне опікування, санкції); 3) критичний огляд суспільства (предмет: соціальна зміна; метод: соціальна критика, захист, соціальна та правова реформа, протест; революція). В кожному з запропонованих автором визначень так чи інакше присутня певна форма опіки взаємодією людина-суспільство.

А. Маршалл, розробляючи у своїй книзі «Елементи економіки промисловості» концепт «соціального громадянства», аналізує рівень необхідних соціальних затрат для його реалізації. Він переймається проблемою збереження рівноваги у суспільній взаємодії, вказуючи на необхідність солідарних форм підтримки. З часом ця ідея піддається критиці: спочатку з боку лівих сил, які стверджували недостатність інвестицій для повного забезпечення усіх громадян, а з середини 1970-х років — з боку правих сил, які сумнівалися в самій ідеї «соціального громадянства».

Представники неолібералізму (Ф. Хайек, М. Фрідман) приділяли особливу увагу особистій свободі, конкуренції та ефективності; доводили необхідність зменшення ролі державних служб і віддавали перевагу громадським організаціям і приватному сектору в вирішенні соціальних проблем, іншими словами, брали курс на ринкову філософію. Ф. Хайек та Р. Буяшенко В.В., 2012

Нозік посилаються на добровільну допомогу як головний вираз соціальної захищеності. Вони стверджують, що держава не має права експропріювати гроші чи майно окремої людини заради соціальної захищеності, бо ті, у кого будуть вилучені гроші чи майно, не можуть нести відповідальність за негаразди тих осіб, для кого ці кошти будуть використовуватись. Але людина має право віддати свої кошти у формі благодійних пожертв чи шляхом придбання необхідних послуг. Так виглядала картина теоретичних пошуків усвідомлення сутності соціального піклування.

Одночасно з теоретичними пошуками усвідомлення смислового простору соціального піклування відбувалися процеси розширення його практик та закріплення в суспільній життєдіяльності, які з часом знайшли закріплення у поняттях, що відтворюють певні аспекти цієї цілісності: інституційний, нормативно-правовий, технологічний. Але жодному з них ніколи не вдалося повністю відтворити цілісність смислового простору соціального піклування. Так, інституційний аспект зосереджує свою увагу переважно на лікуванні соціальних хвороб, таких, як бідність, непрацездатність, волоцюжництво. У багатьох країнах виникають державні організації, які цілеспрямовано здійснюють на місцях державну політику в справі соціального піклування та підтримки (Ельберфельдська система соціального забезпечення в Німеччині, система земського піклування в Росії та ін.). Управління соціальною сферою та передача значної частини функцій соціального піклування земським і міським органам самоврядування, широке залучення громадськості до організації допомоги нужденним, урядове заохочення благодійників та низка інших заходів забезпечили якісно новий рівень його розвитку, зокрема, зародження таких тенденцій та особливостей, як відкритість, диференційованість й адресність, розвиток трудової допомоги, розширення мережі благодійних товариств і установ, організація соціального страхування, державного пенсійного забезпечення службовців. Однак акцентуація уваги виключно на цьому аспекті залишала поза увагою той вимір реалізації цих дій, який мав відношення до повсякденності індивіда. Така ситуація прослідковується по відношенню до будь-якого з цих аспектів соціального піклування, якщо ми при аналізі соціальної підтримки як суспільного явища віддаємо перевагу якомусь одному з них.

Соціальне піклування послідовно просувається вперед, дістає правове, організаційне, методичне забезпечення, вбирає апробований вітчизняний і зарубіжний досвід, прагне відповідати реаліям і динамізму суспільного життя. Визнання людини автономною і самодостатньою особистістю, з одного боку, сприяло її подальшій самореалізації та самоствердженню, а, з іншого боку, «прирекло» її на індивідуалізм, відчуженість від інших членів суспільства. В пошуках захисту вона вимушено шукає можливість належати до якоїсь спільноти, приєднатися до якоїсь групи. Оцінка міри реалізації соціального піклування на практиці привела до формалізації та інституалізації останнього.

Підґрунтям процесу набуття соціальним піклуванням формальних ознак стають законодавчі акти, на їх підставі воно намагається сприяти гармонізації соціальних відносин і таким чином зміцнювати стабільність суспільства, забезпечувати його прогресивний розвиток на всіх основних напрямках. Це його головне завдання розв'язується взаємодією з іншими галузями суспільної взаємодії: розробляються і здійснюються організаційно-правові, науково-технічні, соціально-економічні, культурно-виховні та інші програми, плани, заходи, що допомагають об'єднати зусилля державних і місцевих органів, галузей, трудових колективів, громадськості для досягнення спільних суспільнозначимих цілей, розв'язання насущних проблем.

Яким чином це представлено в країнах пострадянського простору, а саме в Україні? Соціально-політичні сюжети початку ХХ ст. дивним чином кореспондуються, а в деяких випадках буквально до деталей співпадають з крутим, трагічним поворотом в історії України кінця ХХ ст. Інтегральний смисл суспільної життєдіяльності українців можна визначити як «повернення до себе» – до власного досвіду, до цивілізаційних домінант, до національної самосвідомості, а в якихось аспектах – до власних забобонів та стереотипів. Усе, до чого звертались дослідники соціального піклування попередніх часів, актуально для нашої сучасності, нашого теперішнього, нашої повсякденної дійсності. Кризові стани в українському суспільстві, невизначеність перспектив розвитку, моральна та економічна втомленість населення, стан аномії, тобто розкладання системи моральних цінностей, які існували раніше, і досі не створена нова система моральних цінностей призводять до того, що все більша кількість людей потребує соціальної підтримки. Для українських людей значущі не гроші (як культ американського способу життя), не успіх (як культ західного способу життя), а смисложиттєві настанови, які мають православно-християнське коріння: прагнення до спокійного сумління та душевної гармонії, пріоритет родинних і дружніх відносин, колективність.¹ Внаслідок цього економічне в свідомості українців не зовсім відокремлено від соціального, а поняття економічного успіху пов'язується не стільки з винятковістю якоїсь особистості, що володіє авторським правом на цей успіх, скільки з колективними зусиллями, деяким збираним «ми».

Соціалістичній системі соціального піклування, яка існувала на території радянської України, органічно притаманний етатизм (одержавлення підтримки). Завдання держави – забезпечувати суспільно виправдані мінімальні потреби людей залежно від віку, здоров'я, сімейного стану тощо. Сьогодні Україна перебуває у процесі становлення й розвитку нової системи соціального піклування, ведуться пошуки її оптимальної структури, основних функцій, провідних напрямів діяльності на різних рівнях. Здійснюється намагання перейти від ситуативності до системності. Нова система соціального піклування має бути ефективною, динамічною, гнучкою, тобто оперативно перебудовувати свої структурні підрозділи для найкращого забезпечення населення, звичайно, в контексті економічного,

соціально-політичного і духовного розвитку суспільства. Спираючись на свої економічні та соціокультурні можливості, Україна стала на шлях формування змішаної системи соціального піклування, яка включає державний, корпоративний і приватний сектори. З одного боку, зберігаються залишки радянської моделі соціальної підтримки, з іншого – у важких муках утверджується нова, з механічним запозиченням західних зразків.

З огляду на це, перед Україною стоїть нелегке завдання: визначення своєї власної моделі соціального піклування. Найважливіше завдання нової системи полягає в тому, щоб через розгалужену мережу управлінських ланок, органів самоуправління, громадські об'єднання проводити у життя визначені й виправдані пріоритети соціального піклування. Для забезпечення реалізації своєї мети нова модель повинна увібрати в себе усі можливі форми взаємодії з установами і організаціями, трудовими, навчальними колективами, а також усі функціонуючі системи взаємовідносин, що складаються між людьми в процесі їх життєдіяльності на рівні повсякденних структур.

В Україні сформована правова база для реалізації намірів соціального піклування (Прийняті й діють такі закони: «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні», «Про пенсійне забезпечення», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про межу малозабезпеченості», «Про статус і соціальний захист населення, що постраждало від Чорнобильської катастрофи», «Про основи соціальної захищеності інвалідів», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» та ін.), розроблені і здійснюються Державна програма зайнятості населення, Національна програма громадських робіт, Цільова державна програма зайнятості молоді, Комплексна програма розв'язання проблем інвалідності, Національна програма «Діти України» і т.д. Прийнято закони, укази Президента, постанови Кабінету Міністрів України про оплату праці, державну допомогу, компенсації, субсидії, пільги та іншу підтримку соціально вразливих верств і груп людей.

Це є свідченням того, що найбільш помітним гравцем на полі регулювання соціальних проблем в нинішніх умовах є держава. Але створена правова база сприяє діяльності громадських організацій, які утворені як представниками самих спільнот, котрі потребують допомоги у вирішенні власних проблем, так і активістами для задоволення потреб своїх громад (територіальних чи цільових). Як правило, ці формування є децентралізованими, діють на засадах достатньо широкої автономності, хоча і прагнуть до координації своїх дій, з одного боку, з державними структурами, а з іншого – із спорідненими організаціями на місцевому, регіональному, та загальнодержавному рівнях. Їхня дія зводиться до двох основних напрямків: лобіювання інтересів підопічних груп при прийнятті суспільно значимих рішень (опрацювання державних програм, законів тощо) та безпосереднє задоволення потреб клієнтів.

Соціальне піклування вкрай рідко виступає у концентрованій формі, а тим паче реалізує свої повноваження за допомогою примусу чи насильства. Ці ситуації є, скоріше, винятковими і розглядаються як «надзвичайний стан». Воно здебільшого здійснюється в дисперсній (розсіяній, розсипаній) формі, тобто реалізується через мікростратегії, що робить його більш ефективним. В своєму існуванні воно характеризується синхронічністю. З одного боку, воно надає пояснення тій чи іншій соціальній дисфункції, що має місце в соціальному просторі тут-і-тепер, а, з іншого воно повинно надавати конкретну допомогу для її вирішення тут-і-зараз. Ця синхронічність створює умови для його цілісного осмислення і постійного затребування соціальним простором. Основним завданням соціального піклування на рівні макроструктур є попередження і пом'якшення конфліктів, забезпечення умов реалізації та збереження людського і соціального капіталу. Розвиток соціального піклування в сучасних умовах відбувається в трьох напрямках. По-перше, визначається місце соціального піклування в структурі суспільної життєдіяльності. По-друге, йде пошук власного теоретичного обґрунтування. По-третє, шукаються конвенційні зв'язки з іншими формами суспільної життєдіяльності.

Переміщення теоретичних пошуків щодо обґрунтування соціального піклування зі сфери доброчинності у морально-правову зайвий раз переконало, що воно, по-перше, не є штучно створеною конструкцією, а є онтологічною необхідністю соціальної взаємодії індивідів, яка обумовлена структурами повсякденності їхнього життєвого простору; по-друге, в основу реалізації соціального піклування повинні бути покладені права і свободи людини; по-третє, утилітарна цінність соціального піклування полягає в гармонізації соціального простору життєдіяльності людини і, по-четверте, сам об'єкт соціального піклування розглядається нею не тільки як біосоціальна істота, а й як носій соціального потенціалу.

Враховуючи попередні розмірковування спробуємо визначити сутність соціального піклування. Соціальне піклування – це складне багаторівневе утворення, яке включає раціональне усвідомлення власної необхідності, глибокий гуманізм, жорсткий прагматизм суспільства, чітку структурованість, системність на рівні держави, розвиток самодіяльності суспільства, здатність до солідарності, повагу до індивідуальності, сукупність ціннісних норм та моральність. Воно спрямоване на вдосконалення соціальних взаємовідносин на усіх щаблях соціогрупової проекції структури життєдіяльності суспільства.

Список літератури

1. Андерсон Д. Що таке соціальна робота? / Д. Андерсон // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – К.: Аспект-Поліграф, 2007. – Вип. 1 (11). – С. 21–28.
2. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закладів] / Ольга Володимирівна Безпалько. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 176 с. – ISBN 966-364-099-5.

3. Динамика ценностей в социальной работе / Стивен Шардлоу (ред.). – Амстердам; К.: Асоціація психіатрів України, 1996. – 206 с. – (Серия «Социальная работа»). – Бібліогр.: с. 195–206.

4. Мигович І. І. Соціальна робота. Вступ до спеціальності. [Текст] / І. І. Мигович. – Ужгород: «Поличка Карпатського краю», 1997. – 191 с.

5. Селигмен А. Проблема доверия / А. Селигмен; [Текст]: перевод с англ. И. И. Мюрберг, Л. В. Соболевой. – М.: Идея-Пресс, 2002. – 256 с.

6. Харт Г. Л. А. Понятие права / Герберт Л. А. Харт; [Текст]: пер. с англ.; под общ. ред. Е. В. Афонасина и С. В. Моисеева. — СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2007. – 302 с. – ISBN 978-5-288-04211-9.

7. Див. про це більш докладніше: Буяшенко В. В. Особливості ментальності українського народу / В. Буяшенко // Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Вісник. Серія: Філософія. – 2001. – №3. – С. 34–42.

Надійшла до редакції 29.04.2012р.

В. В. БУЯШЕНКО

Академия труда и социальных отношений Федерации профсоюзов Украины, Киев

КОНЦЕПТ СОЦІАЛЬНОГО ПОПЕЧЕННЯ: ОТ МОРАЛЬНОГО ДОЛГА К ПРАВОВОМУ ПРИЗНАННЮ

Обосновывается необходимость объяснительной модели всех форм социальной поддержки и предлагается концепт социальной заботы как возможность осознания целостности социальной поддержки, представленной в жизни общества на разных уровнях его организации.

Ключевые слова: социальное, социальная поддержка, социальное попечение, моральный долг, правовое признание

V. BUYASHENKO

Academy of Labour and Social Relation Federation of Trade Uniony of Ukraine

CONCEPT OF SOCIAL CARE: FROM MORAL DUTIES TO THE LEGAL RECOGNITION

The necessity of explanatory models of all forms of social support and offer a concept of social care as an opportunity to realize the integrity of social support provided in society at different levels of its organization.

Key words: social, social support, social care, moral obligation, legal recognition